

Ks. JAROSŁAW WĄSOWICZ SDB
Archiwum Salezjańskie Inspektorii Pilskiej

KONTAKTY PROF. OSKARA HALECKIEGO Z KARD. AUGUSTEM HLONDEM SDB PRYMASEM POLSKI

W ostatnich latach, staraniem Instytutu Pamięci Narodowej, ukazały się trzy tomy opracowań poświęconych postaci prof. Oskara Haleckiego¹. Wprawdzie znalazły się tam artykuły, które wprost odnoszą się do jego przedwojennego zaangażowania jako katolickiego intelektualisty, także do twórczości naukowej, której znacząca część poświęcona była dziejom Kościoła katolickiego w Polsce i kultury chrześcijańskiej, jednak odczuć można pewien niedosyt w kwestii przedstawienia kontaktów Haleckiego z hierarchią kościelną, które potraktowano w nich bardzo skromnie. Tymczasem zaangażowanie profesora w wiele inicjatyw związanych z działalnością w organizacjach świeckich katolików² powodowało, że były one bardzo żywe i stanowią niewątpliwie ważne wątki w jego biografii. Z polskich hierarchów wysoko cenił go zwłaszcza prymas Polski kard. August Hlond SDB.

Poniższe studium ma na celu omówienie wzajemnych kontaktów tych dwóch wielkich postaci w historii Polski. Zostało ono przygotowane głównie na bazie ankiety wypełnionej przez prof. Haleckiego w 1968 r., która została sporządzona przez ks. Stanisława Kosińskiego SDB³ na potrzeby opracowania biograficznego oraz

---

¹ Por. J. Cisek, *Oskar Halecki. Historyk – Szermierz Wolności*, Wydawnictwo IPN, Warszawa 2009; *Oskar Halecki i jego wizja Europy*, t. 1, red. M. Dąbrowska, Wydawnictwo IPN, Warszawa-Łódź 2012; *Oskar Halecki i jego wizja Europy*, t. 2, red. M. Dąbrowska, Wydawnictwo IPN i Uniwersytetu Łódzkiego, Warszawa 2014.

² Oskar Halecki był członkiem Katolickiego Związku Badań Międzynarodowych we Fryburgu, prezesem polskiej grupy Związku w l. 1927-1929, prezesem Zjednoczenia Pisarzy Katolickich w l. 1933-1936, wiceprezesem Zarządu Głównego Związku Polskiej Inteligencji Katolickiej w latach 1934-1935, był także aktywnym członkiem Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie” oraz Akcji Katolickiej i „Pax Romana”. Uczestniczył czynnie w tygodniach społecznych oraz kongresach eucharystycznych w kraju i zagranicą. Por. A. Barwiak, *Halecki Oskar*, w: *Encyklopedia Katolicka*, t. 6, red. J. Walkusz, Wydawnictwo KUL, Lublin 1993, k. 503-504.

³ ks. Stanisław Kosiński SDB (1923-1991) większość swojego twórczego życia poświęcił organizacji zbioru *Acta Hlondiana*, zawierającego materiały do życia i działalności kardynała Augusta Hlonda. Na temat działalności prymasa Polski ks. Kosiński ogłosił drukiem wiele rozpraw naukowych, brał czynny udział w sympozjach i konferencjach naukowych, organizował wystawy poświęcone Hlondowi. Był też wieloletnim wykładowcą historii Kościoła, patologii, homiletyki oraz lektoratów w Wyższym Seminarium Duchownym Towarzystwa Salezjańskiego w Łądzie. W roku 1990 za swoją działalność naukową otrzymał nagrodę im. W. Pietrzaka. Por. M. Banaszak, *Acta Hlondiana*, w: *Kościół katolicki na*

z myślą o procesie beatyfikacyjnym kard. Augusta Hlonda⁴. Zawierała ona szereg pytań pogrupowanych w następujące działy: Dane osobiste wypełniającego ankietę; Moje spotkanie z kardynałem Hlondem; Osobowość Księdza Kardynała; Stosunek Kardynała Hlonda do świata zewnętrznego; Poczucie humoru i anegdota w życiu Kardynała Hlonda; Dokumentacja życia Kardynała Hlonda; Uwagi końcowe⁵.

Przygotowaną przez ks. Kosińskiego ankietę, zanim została ona rozesłana do respondentów, osobiście przejrzał i uzupełnił 23 listopada 1967 r. prymas Polski kard. Stefan Wyszyński⁶. Została ona dostarczona profesorowi Oskarowi Haleckiemu za pośrednictwem abpa Antoniego Baraniaka SDB, który wysłał ją 20 kwietnia 1968 r. do Stanów Zjednoczonych przez Rzym⁷. Odpowiedź nadeszła tą samą drogą już 17 maja 1968 r.⁸. Stanowi dzisiaj cenne świadectwo dokumentujące wzajemne relacje prymasa A. Hlonda i prof. O. Haleckiego.

---

ziemiach Polski w czasie II wojny światowej, t. 3: *Materiały i studia ATK*, red. F. Stopniak, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1978, s. 71-73; S. Kosiński, *Acta Hlondiana*, w: *Kardynał August Hlond Prymas Polski. Współcześni wspominają Sługę Bożego kard. Augusta Hlonda*, opr. W. Neeceł, Wydawnictwo HLONDIANUM, Poznań 1993, s. 145-153; S. Wilk, *Kosiński Stanisław (1923-1991), salezjanin, historyk Kościoła*, w: *Słownik Polskich Teologów Katolickich 1981-1993*, t. 8, red. J. Mandziuk, Wydawnictwo ATK, Warszawa 1995, s. 294-298; J. Pietrzak, *Zauroczone postacią kard. Augusta Hlonda*, *Życie i Myśl* 37(1989)4, s. 66; J. Pietrzykowski, *Salezjańskie środowisko historyczne*, w: *Kościół w Polsce. Dzieje i kultura*, t. VI, red. J. Walkusz, Wydawnictwo KUL, Lublin 2007, s. 135-136.

⁴ Niestety, osoba i dzieło kard. Augusta Hlonda nie doczekały się po dziś dzień całościowej biografii. Wśród najnowszych opracowań poświęconych tej wybitnej postaci polskiego Kościoła wymienić należy dwutomowe dzieło prof. Jerzego Pietrzaka, który omówił ostatnie lata życia prymasa, od jego powrotu do Polski z wojennej tułaczki po śmierć w październiku 1948 r. Por. J. Pietrzak, *Pełnia Prymasostwa. Ostatnie lata prymasa Polski kardynała Augusta Hlonda 1945-1948*, t. 1-2, przedmowa kard. J. Glemp, Wydawnictwo Poznańskie, Poznań 2009. Przygotowania do procesu beatyfikacyjnego kard. Hlonda trwały wiele lat. Książd Kosiński został mianowany jego postulatorem, niestety nie doczekał się oficjalnej inauguracji prac procesowych. Zmarł 16 lipca 1991 r., zaś proces beatyfikacyjny prymasa Hlonda rozpoczął się oficjalnie 9 stycznia 1992 r. w bazylice archikatedralnej św. Jana Chrzciciela w Warszawie uroczystą sesją pod przewodnictwem arcybiskupa gnieźnieńskiego i warszawskiego kard. Józefa Glempa prymasa Polski. Por. Archiwum Salezjańskie Inspektorii Piskiej [dalej: ASIP], t. Proces Beatyfikacyjny Sługi Bożego Augusta Hlonda, akta bez sygn., Pismo Delegata Przełożonego Generalnego Towarzystwa Salezjańskiego oraz Inspektorów polskich prowincji salezjańskich do kard. Józefa Glempa prymasa Polski w sprawie wszczęcia procesu kanonizacyjnego kard. Augusta Hlonda, Warszawa 24 października 1989 r.; tamże, Pismo ks. Augustyna Dziędziała delegata Przełożonego Generalnego Towarzystwa Salezjańskiego dla Polski do prymasa Polski kard. Józefa Glempa, Częstochowa 24 stycznia 1991 r.

⁵ ASIP, Zbiór Acta Hlondiana, akta bez sygn., Ankieta dotycząca życia i działalności Kardynała Augusta Hlonda Prymasa Polski (dla celów biograficznych), w: Teki archiwalne „Acta Hlondiana” nr 12: Odpowiedzi ankietowe i inne pisma (oryginały i kopie maszynopisów), zebrał ks. Stanisław Kosiński SDB, Łąd nad Wartą 1981, mps, k. 7-10.

⁶ Tamże, Ankieta dotycząca życia i działalności Kardynała Augusta Hlonda Prymasa Polski (dla celów biograficznych) z uwagami i poprawkami kard. Stefana Wyszyńskiego, k. 4-6.

⁷ Tamże, Kopia pisma abpa Antoniego Baraniaka do prof. Oskara Haleckiego, Poznań 20 kwietnia 1968 r., k. 33-34.

⁸ Tamże, Pismo Oskara Haleckiego do abpa Antoniego Baraniaka, White Plains (New York), 17 maja 1968 r., k. 35.

1. SPOTKANIA PROF. OSKARA HALECKIEGO Z KARD. AUGUSTEM HLONDEM SDB

Po raz pierwszy Oskar Halecki miał okazję spotkać prymasa Polski podczas wręczenia mu biretu kardynalskiego przez prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej prof. Ignacego Mościckiego⁹. Uroczystość ta miała miejsce 29 czerwca 1927 r. na Zamku Królewskim w Warszawie¹⁰.

Do bliższego spotkania doszło rok później. Miało miejsce w październiku 1928 r., kiedy to kard. August Hlond wziął udział w organizowanym przez Haleckiego zjeździe „Union catholique l'études internationales”¹¹.

Prymas Polski cenił widać zaangażowanie i erudycję Oskara Haleckiego, skoro zapraszał go do udziału w ważnych wydarzeniach, przez siebie współorganizowanych albo inspirowanych. I tak, w 1930 r., na zaproszenie prymasa Polski, prof. Halecki znalazł się w gronie Komitetu Wykonawczego I Krajowego Kongresu Eucharystycznego. W gronie świeckich byli tam przede wszystkim lekarze, działacze oświatowi, prawnicy, inżynierowie, oficerowie Wojska Polskiego, profesorowie z Uniwersytetu Adama Mickiewicza w Poznaniu – Paweł Gniatkowski, Antoni Tomasz Jurasz, Stanisław Karwowski, Andrzej Niesiołowski, Adam Wrzosek oraz prelegenci z sesji plenarnych – Leon z Halban z Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie i Oskar Halecki z Uniwersytetu Warszawskiego¹². Profesor Halecki wygłosił wówczas referat *Eucharystia a odrodzenie świata*¹³, sam zaś kongres zakończył się wielkim sukcesem organizacyjnym – wzięło w nim udział tysiące wiernych i prawie cały episkopat, obradom przewodniczył legat papieski w osobie nuncjusza abpa Francesco Marmagiego. Z perspektywy czasu można kongres określić mianem jednego z najważniejszych wydarzeń społeczno-religijnych II Rzeczypospolitej¹⁴.

Natomiast w 1932 r. profesor, na zaproszenie kard. Augusta Hlonda, wziął udział w pielgrzymce Polaków na 31. Międzynarodowy Kongres Eucharystyczny w Irlandii, który upamiętniał tysiąclecie przybycia na wyspę św. Patryka,

---

⁹ Tamże, Odpowiedź Oskara Haleckiego, lat 77, b.[yłego] profesora Uniwersytetu Warszawskiego, obecnie mieszkającego w White Plains, N.Y., 16 maja 1968 r., k. 36. Prymas Hlond biret kardynalski otrzymał z rąk prezydenta zgodnie z przedzobiorowym przywilejem królów Polski, który papież Pius XI odnowił dla prezydentów odrodzonej Rzeczypospolitej.

¹⁰ Por. S. Kosiński, *Schemat biograficzny kard. Augusta Hlonda, Prymasa Polski 1881-1948*, Nasza Przyszłość 42(1974), s. 12.

¹¹ ASIP, Zbiór Acta Hlondiana, akta bez sygn., Odpowiedź Oskara Haleckiego, lat 77, b.[yłego] profesora Uniwersytetu Warszawskiego, obecnie mieszkającego w White Plains, N.Y., 16 maja 1968 r., k. 36.

¹² Por. E. Nawrot, *Pierwszy Krajowy Kongres Eucharystyczny w Polsce*, Wydawnictwo Papieskiego Fakultetu Teologicznego we Wrocławiu, Wrocław 1997, s. 30.

¹³ ASIP, Zbiór Acta Hlondiana, akta bez sygn., Odpowiedź Oskara Haleckiego, lat 77, b.[yłego] profesora Uniwersytetu Warszawskiego, obecnie mieszkającego w White Plains, N.Y., 16 maja 1968 r., k. 36.

¹⁴ Por. S. Bross, *Akcja Katolicka na I Krajowym Kongresie Eucharystycznym w Polsce*, Nakład Księgarni św. Wojciecha, Poznań-Warszawa-Wilno-Lublin 1930; J. Walkusz, *Kardynał August Hlond jako promotor kultu eucharystycznego*, w: *Kardynał August Hlond 1881-1948. Pasterz – nauczyciel – świadek*, red. M. Grygiel, Wydawnictwo HLONDIANUM, Poznań 2010, s. 112-113; M. Banaszak, *Narodowe wyznanie wiary. Pierwszy Krajowy Kongres Eucharystyczny w Polsce – Poznań 26-29 VI 1930*, W drodze (1987)10-11, s. 148-156.

organizatora życia religijnego w tym kraju. Trwał on od 21 do 26 czerwca 1932 roku, a najważniejsze uroczystości odbyły się w Dublinie. Główna msza kongresowa z procesją eucharystyczną miała miejsce w niedzielę 26 czerwca 1932 roku. Była transmitowana przez Radio Watykańskie i dzięki temu można było jej wysłuchać w innych krajach. Jednym z odbiorców transmisji był papież Pius XI¹⁵.

W dniu 25 czerwca profesor Halecki wygłosił w Dublinie podczas obrad sekcji polskiej referat *Tradycje eucharystyczne Irlandii i Polski*¹⁶. Jego wystąpienie miało miejsce zaraz po okolicznościowym przemówieniu prymasa¹⁷. Odnieśli się do niego korespondenci większości polskich czasopism, podkreślając zwłaszcza wysoki poziom referatu Oskara Haleckiego. Prasa irlandzka określiła go jako, „...najciekawszy, być może, ze wszystkich wygłoszonych na sekcjach narodowych”. „Irish Independent”, w wydaniu z 27 czerwca 1932 roku, podawał nawet obszerne cytaty z przemówienia profesora Haleckiego, które podkreślały duże podobieństwo między narodami polskim i irlandzkim: „Nie tylko istnieje podobieństwo niektórych wybitnych cech naszych charakterów narodowych, ale szczególnie godnym zauważenia jest fakt, że Irlandczycy i Polacy zawsze byli i zawsze będą lojalnymi synami Rzymu w swej zdecydowanej większości”¹⁸. Przy uwagach, poczynionych w związku z pobytem na kongresie w Irlandii, profesor Halecki odnotował w ankiecie, iż polscy pielgrzymi w drodze powrotnej zatrzymali się w Lisieux¹⁹.

Do kolejnego spotkania doszło 9 stycznia 1933 r. podczas akademii ku czci królowej Jadwigi zorganizowanej przez arcybiskupa Adama Sapiechę metropolitę krakowskiego. Profesor, jaki wybitny znawca życia i działalności Jadwigi i propagator jej świętości, wygłosił na nim referat. Po zakończeniu uroczystości prymas poprosił Haleckiego, aby ten powtórzył swój odczyt 29 września 1933 r. podczas Konferencji Episkopatu Polski w Częstochowie²⁰.

W tym samym roku Halecki z prymasem Hlondem spotkał się również w Wiedniu, gdzie 13 września wzięli udział w uroczystościach 250. rocznicy zwycięskiej odsieczy króla Jana III Sobieskiego. Profesor wystąpił na nich z referatem, zaraz po okolicznościowym przemówieniu prymasa Polski²¹.

Po raz ostatni przez wybuchem wojny spotkali się podczas Międzynarodowego Kongresu Chrystusa Króla w Poznaniu, gdzie 28 czerwca 1937 r. Halecki, na

¹⁵ Por. M. Szczepaniak, *Radiowa transmisja mszy św. z Kongresu Eucharystycznego w Dublinie. Przełom w recepcji transmisji radiowych w praktyce eklesjalnej*, Kultura – Media – Teologia 9(2012), s. 8-19.

¹⁶ Por. O. Halecki, *The Eucharistic Tradition of Ireland and Poland*, w: *31st International Eucharistic Congress, Sectional Meetings*, t. 2, Dublin 1932, s. 292-295

¹⁷ ASIP, Zbiór Acta Hlondiana, akta bez sygn., Odpowiedź Oskara Haleckiego, lat 77, b.[yłego] profesora Uniwersytetu Warszawskiego, obecnie mieszkającego w White Plains, N.Y., 16 maja 1968 r., k. 36.

¹⁸ Por. S. Hajkowski, *Kard. Hlond i polska delegacja na XXXI Międzynarodowym Kongresie Eucharystycznym w Dublinie w 1932 r.*, <<http://www.pismoprofile.com/index.cgi?action=01show&idn=757&kind=2>>, (data dostępu: 15.11.2014).

¹⁹ ASIP, Zbiór Acta Hlondiana, akta bez sygn., Odpowiedź Oskara Haleckiego, lat 77, b.[yłego] profesora Uniwersytetu Warszawskiego, obecnie mieszkającego w White Plains, N.Y., 16 maja 1968 r., k. 36.

²⁰ Tamże, k. 36.

²¹ Tamże.

zaproszenie Hlonda, podczas IV zebrania plenarnego wygłosił referat pt. *Duchowe odrodzenie życia katolickiego*²². W opiniach pokongresowych uznano jego wystąpienie za znakomite²³.

Do ostatniego bezpośredniego spotkania tych wybitnych postaci doszło już na wygnaniu, gdzie – po niemiecko-sowieckiej agresji na Polskę w 1939 r. – znalazł się zarówno prymas Polski kard. Hlond, jak i prof. Oskar Halecki. Pod koniec czerwca 1940 r. w Lourdes, gdzie przebywał prymas, doszło do spotkania z profesorami polskich uczelni, którzy starali się wydostać z Francji. Prymas zaopatrzył ich wówczas w listy polecające, które umożliwiły wyjazd do Stanów Zjednoczonych przez Hiszpanię i Portugalię. W ankiecie Halecki bardzo wyraźnie wyakcentował, iż Prymas okazał wówczas pomoc również niekatolikom²⁴. Profesor wraz z małżonką zamieszkał ostatecznie White Plains, niedaleko Nowego Jorku. Nigdy już do Polski nie powrócił²⁵.

Analizując ankietę wypełnioną przez prof. Oskara Haleckiego, założyć należy, że ujął w niej tylko te spotkania z prymasem Polski, które zachował szczególnie w pamięci. Było ich zapewne więcej, chociażby z tego powodu, iż kard. August Hlond był żywo zainteresowany działalnością stowarzyszeń świeckich katolików, wspierał je swoim autorytetem i w miarę możliwości starał się uczestniczyć w ważnych dla nich spotkaniach²⁶. Profesor Halecki był natomiast częstym prelegentem na różnego rodzaju zjazdach organizacji katolickich. Przykładowo, w ankiecie profesor pominął II Kongres Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej „Odrodzenie”, który odbył się 17-19 listopada 1929 r. w Warszawie. W ostatnim jego dniu prof. Halecki w obecności kard. Hlonda wygłosił referat o uniwersytetach katolickich. Na kongresie „Odrodzenie” złożyło na ręce głowy polskiego Kościoła oraz całego episkopatu prośbę o przyjęcie w struktury Akcji Katolickiej²⁷.

²² Tamże. Por. O. Halecki, *Odrodzenie duchowe życia chrześcijańskiego*, w: *Pamiętnik Międzynarodowego Kongresu Chrystusa Króla w Poznaniu*, Studia Katolickie, t. 3, red. S. Bross, Nakładem Komitetu Organizacyjnego Międzynarodowego Kongresu Chrystusa Króla, Poznań 1937, s. 175-182.

²³ Por. *Międzynarodowy Kongres Chrystusa Króla*, Ruch Katolicki (1937)7, s. 324-328.

²⁴ ASIP, Zbiór Acta Hlondiana, akta bez sygn., Odpowiedź Oskara Haleckiego, lat 77, b.[yłego] profesora Uniwersytetu Warszawskiego, obecnie mieszkającego w White Plains, N.Y., 16 maja 1968 r., k. 37. W Lourdes prymas Hlond rozwinął działalność charytatywną na rzecz Polaków przebywających w obozach cywilnych i wojskowych, zabiegał o pomoc materialną dla księży i świeckich, którzy znaleźli się na wygnaniu, prowadził liczną korespondencję dyplomatyczną, działalność publicystyczną, przyjmował też, dopóki to było możliwe, żołnierzy i uchodźców z Polski, udzielając im wsparcia i otuchy. Por. S. Wilk, *Z tułacznych szlaków prymasa Augusta Hlonda*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 21(1974)4, s. 70.

²⁵ Por. J. Cisek, *Oskar Halecki – patron nagrody Książka Historyczna Roku*, Biuletyn Instytutu Pamięci Narodowej (2008)7, s. 105-106.

²⁶ Por. E. Jarra, *Nauka społeczna kardynała Augusta Hlonda prymasa Polski*, Nakładem Katolickiego Ośrodka Wydawniczego „Veritas”, Londyn 1958; S. Wilk, *Episkopat Kościoła katolickiego w Polsce 1918-1939*, Wydawnictwo Salezjańskie, Warszawa 1992, s. 243-280; T. Serwatka, *Koncepcje społeczno-polityczne Prymasa Polski Augusta Hlonda (1926-1948)*, Wydawnictwo HLONDIANUM, Poznań 2006; A. Gruszeki, *Katolicy II Rzeczypospolitej o ustroju społeczno-politycznym*, Zakład Wydawniczy „NOMOS”, Kraków 2007; S. Wilk, *Liga Katolicka w Polsce*, Roczniki Teologiczno-Kanoniczne 35(1988)4, s. 101-113.

²⁷ Por. K. Turowski, „Odrodzenie”. *Historia Stowarzyszenia Katolickiej Młodzieży Akademickiej*, Wydawnictwo Ośrodka Dokumentacji i Studiów Społecznych ODiSS, Warszawa 1987, s. 255-256.

2. OPINIE PROF. OSKARA HALECKIEGO O PRYMASIE AUGUŚCIE HLONDZIE

We wspomnianej ankiecie było także miejsce na osobiste refleksje nad osobowością prymasa Polski kard. Augusta Hlonda. Chociaż wypowiedź profesora Haleckiego nie jest wylewna, widać wyraźnie, że głowa polskiego Kościoła była dla niego prawdziwym autorytetem. Podobne wrażenie prymas robił na większości katolickiej inteligencji II Rzeczypospolitej. Oskar Halecki odnotował, że dobrą opinią Hlond cieszył się już jako dyrektor zakładu salezjańskiego w Przemyślu, gdzie pracował w latach 1907-1909²⁸. W środowisku nauczycielskim, do którego wówczas należała także szwagierka profesora – Maria Szarłowska, krążyła o ks. Auguście Hlondzie SDB opinia jako o kapłanie pobożnym, mądrym i dobrym dla wszystkich. Była to zresztą, jak zaznaczył profesor, „ogólna o nim opinia w całej Polsce, aż do jego budującej śmierci”. Ze swojej zaś strony, Halecki ocenił w ankiecie prymasa Polski w sposób następujący:

„[...] podziwiałem, oprócz dostojnej postawy i świetnej wymowy Księdza Prymasa w różnych językach, jego umiejętność obcowania z ludźmi wszystkich stanów i narodowości oraz żywe zainteresowanie sprawami nauki i w ogóle kultury. Na zjazdach międzynarodowych i podróżach zagranicznych godnie, jak nikt inny, oprócz chyba Paderewskiego, reprezentował Polskę, a w kołach katolickich stał się symbolem jej tradycji chrześcijańskiej”²⁹.

W podobnym tonie profesor Oskar Halecki wypowiedział się o prymasie we wstępie do zbioru jego pism i przemówień, który ukazał się w 1951 r. staraniem polskich salezjanów w ośrodku w Remsey w USA³⁰. Już na początku historyk przywołał w nim godność „interrexu”, którą w okresie bezkrólewia w przedrozbiorowej Rzeczypospolitej sprawował prymas, przypominając, że tegoż wyrażenia użył wobec kard. Augusta Hlonda były rektor Uniwersytetu Warszawskiego abp Antoni Szlagowski, witając go 30 maja 1946 r. w czasie ingresu do katedry warszawskiej. Działo się to w nowych warunkach politycznych, w jakich znalazła się Polska po zakończeniu II wojny światowej. Trudno wówczas było mówić o prawowitej wła-

²⁸ August Hlond był organizatorem i pierwszym dyrektorem zakładu salezjańskiego w Przemyślu. Zadanie to zostało mu powierzone zaledwie dwa lata po przyjęciu przez niego święceń kapłańskich. Więcej na temat tego okresu życia Hlonda: S. Kosiński, *Biografia zakonna kardynała Augusta Hlonda*, Studia Gnesnensia 7(1982-1983), s. 419-422; J. Pietrzykowski, *Współtwórcy „Salezjańskiego Przemyśla”*, Seminare 25(2008), s. 460-462; S. Wilk, *Początki działalności salezjańskiej w Przemyślu w kontekście rozwoju dzieła salezjańskiego na ziemiach polskich (1898-1922)*, w: *100 lat salezjanów w Przemyślu*, red. J. Gocko, K. Skalka, Poligrafia Inspektoratu Towarzystwa Salezjańskiego Kraków, Przemyśl 2007, s. 34-37; S. Zimniak, *Sylwetki protagonistów dzieła salezjańskiego w Przemyślu*, w: tamże, s. 71-76; tenże, *Dusza wybrana. Salezjański rodowód Kardynała Augusta Hlonda Prymasa Polski*, Wydawnictwo Salezjańskie Warszawa – Libreria Ateneo Salesiano Roma, Warszawa-Rzym 2003, s. 37-40.

²⁹ ASIP, Zbiór Acta Hlondiana, akta bez sygn., Odpowiedź Oskara Haleckiego, lat 77, b.[yłego] profesora Uniwersytetu Warszawskiego, obecnie mieszkającego w White Plains, N.Y., 16 maja 1968 r., k. 37.

³⁰ Por. A. Hlond, *Na straży sumienia narodu. Wybór pism i przemówień z przedmową prof. dr. O. Haleckiego*, Wydawnictwo Don Bosco – Remsey, N.J. USA, Remsey 1951.

dzy państwowej. Została narodowi narzucona siłą przez sowietów, którzy za zgodą państw alianckich kontrolowali już Europę Środkowo- Wschodnią. Przywołanie więc godności „Interrexa” w tym kontekście było bardzo wymowne. Prymas, po powrocie z wojennej tułaczki, w ocenie historyka, stanął na czele „duchowego oporu przeciwko komunizmowi”³¹.

Halecki przedstawił w swojej przedmowie także największe zasługi kard. Augusta Hlonda dla Śląska, dla polskiej emigracji, jego troskę o zachowanie chrześcijańskich praw w życiu społecznym i państwowym oraz o wychowanie młodego pokolenia, podkreślił też jego bezgraniczną wierność Ojcu św. i Stolicy Apostolskiej. Przywołał prorocze wizje prymasa Polski, który jeszcze przed wybuchem wojny przewidywał „wojnę duchów” we wszystkich dziedzinach życia³². Stąd też widział, w przygotowanej publikacji, niezwykle duchowe wsparcie dla Polaków – pielgrzymów i tułaczy po świecie, tak doświadczonych w czasie wojny i po jej zakończeniu. Halecki pisał wówczas:

„Nie może być publikacji potrzebniejszej dla pielgrzymstwa polskiego. W każdym z działów, na jakie została podzielona, odżywa naprzód Polska niepodległa sprzed lat kilkunastu, a następnie nasza wojenna i powojenna tragedia, w oświetleniu pełnym najgłębszej mądrości. [...] wzniosł się Kardynał Hlond na coraz to szczytniejsze wyżyny ducha, czy to wołając z Rzymu do «polski męczennicy», że «nie zginęła», i wybiegając przy tym myślą także do Polonii amerykańskiej, czy też snując na wygnaniu w Lourdes głębokie refleksje nad przyszłością świata w «pełni czasów». [...] nie zapomniał o tych rodakach, których droga do Ojczyzny pozostała zamknięta. W przemówieniu wigilijnym w r. 1946 umieścił końcowe życzenie, «by żaden Polak nie zagubił się na obczyźnie i by po wojennym rozproszeniu polski tułacz, odnalazłszy drogę powrotu, włączył się wśród swoich w kolędowy chór szczęścia narodowego». Aby się jednak doczekać tej chwili, musimy wszyscy w kraju i na emigracji, pójdź za wezwaniem, jakie w wigilię swej śmierci Kardynał Hlond rzucił nam, jak gdyby testament: «Jeżeli mnie nie będzie, wy walczcie, aby sprawa Boża zwyciężyła»³³.

3. ZAKOŃCZENIE

W końcowej części ankiety prof. Halecki poinformował, iż w czasie wojny przepadła jego korespondencja z kard. Augustem Hlondem. Jedyną po nim pamiątką pozostał obrazek z Królową Jadwigą, na którego stronie odwrotnej znajduje się modlitwa o jej beatyfikację ułożona przez prymasa³⁴. Profesor żywił do zmarłego w 1948 r. kard. Hlonda wielki szacunek, uważając go za jednego z najwybitniejszych prymasów w dziejach Polski³⁵. Uważał, że nawet władze komunistyczne

³¹ O. Halecki, *Przedmowa*, w: tamże, s. XVIII.

³² Tamże, s. XVIII-XIX.

³³ Tamże, s. XVIII – XIX.

³⁴ Tamże, s. XVII-XIX.

³⁵ Por. O. Halecki, *Tysiąclecie Polski katolickiej*, Typis Pontificiae Universitatis Gregorianae,

liczyły się z jego wyjątkowym autorytetem, dlatego skomasowane ataki względem kard. Hlonda przeprowadziły dopiero po jego śmierci³⁶.

RELATIONS BETWEEN PROF. OSKAR HALECKI
AND CARDINAL AUGUST HLOND SDB, PRIMATE OF POLAND

Summary

Professor Oskar Halecki is one of the best-known and respected Polish historians both in the country and abroad. During the interwar period he was one of the leading activists of Catholic organizations such as Catholic Academic Youth Association "Odrodzenie" (Revival), Catholic Writers Association, Association of Polish Catholic Intelligentsia, "Pax Romana". This article presents the relations between professor Halecki and Cardinal August Hlond who at that time was the Primate of Poland. It was based on a questionnaire completed by Oskar Halecki in 1968 during the preparation for the beatification process of Primate Hlond. At present, this documentation can be found in the "Acta Hlondiana", a collection prepared by Rev. Stanisław Kosiński SDB.

Keywords: Polish Primate Cardinal August Hlond SDB, prof. Oskar Halecki, history of Poland, the interwar period, Catholic social organisations

Nota o Autorze: ks. dr Jarosław Wąsowicz SDB – salezjanin; dr historii, dyrektor Archiwum Salezjańskiego Inspektorii Pilskiej; zajmuje się badaniem dziejów młodzieżowej opozycji i NSZZ „Solidarność” w PRL-u, historią Kościoła w tym okresie, martyrologium duchowieństwa polskiego w czasie II wojny światowej, historią salezjanów w Polsce oraz naukami pomocniczymi historii. Adres do korespondencji: wonsal_@poczta.onet.pl.

Słowa kluczowe: prymas Polski kard. August Hlond SDB, prof. Oskar Halecki, historia Polski, dwudziestolecie międzywojenne, katolickie organizacje społeczne

---

Rzym 1966, s. 512; Oskar Halecki po śmierci kard. Hlonda wygłosił okolicznościowe przemówienie w rozgłośni „Głos Ameryki”, przywoływał postać prymasa także w swoich publikacjach. ASIP, Zbiór Acta Hlondiana, akta bez sygn., Odpowiedź Oskara Haleckiego, lat 77, b.[yłego] profesora Uniwersytetu Warszawskiego, obecnie mieszkającego w White Plains, N.Y., 16 maja 1968 r., k. 37-38. Publikacje, w których profesor przywołuje postać prymasa Hlonda: O. Halecki, *Przedmowa...*, s. XVII-XIX; tenże, *Na przełomach stuleci. Z refleksji nad tysiącleciem Polski katolickiej*, Duszpasterz Polski Zagranicą (1963)3, s. 215-223; tenże, *Pius XII a Europa Wschodnia*, w: J. Cisek, *Oskar Halecki...*, s. 188; tenże, *The Holy See and the Religious Situation in Central Europe 1939-1945*, *The Catholic Historical Review* 53(1967)3, s. 401-409; tenże, *Tysiąclecie Polski katolickiej...*, s. 512, 521-529.

³⁶ Działo się tak m.in. w październiku 1950 r., przy okazji procesu płk. Łukasza Cieplińskiego, prezesa Wolności i Niezawisłości, oraz podczas procesu bpa Czesława Kaczmarka we wrześniu 1953 r. Por. J. Pietrzak, *Pełnia Prymasostwa...*, t. 2, s. 931-932.